

ESZMÉK ÉS ELVEK

ESZMÉK ÉS ELVEK cím alatt szabad teret nyitunk a véleménynyilvánításnak, anélkül, hogy a különböző állásfoglalásokat magunkra mindenben kötelezőnek tartanók.

NÉHÁNY SZÓ A LIBERÁLIZMUSRÓL

A HITEL legutóbbi számában *Albrecht Ferenc* figyelemre méltó tanulmányt írt a transzylván szabadelvűségről. Komoly tudományos igénye és a szellemtörténeti módszer kezelésében tanúsított ügyessége nem mindennapi érdekességűvé teszi munkáját, s talán éppen ezért nem lesz felesleges, ha röviden kimutatjuk, hol válik elégtelenné szellemtörténeti módszere a liberálizmus történelmi vizsgálatában.

Mielőtt a probléma érdemi részét tekintenénk, nem lesz érdektelen, ha valamelyes ismeretkritikai felülvizsgálatnak vetjük alá azt a történetbölcséleti módszert, mely *Albrecht* tanulmányának elvi alapja. Helyes a történelmi folyamatban akár az „eszme”, akár az „érdek” mozgását látni, vagyis elvi *állományt* keresni benne? A való emberében nem lehet elszigetelni sem az „érdek”-et, sem az „eszme”-t, ezek csupán apriorisztikus igényű kategóriák. Az ember a maga teljes, szerves egyéniségével él a társadalomban és a történelemben, illetve a társadalmi és történelmi intézményekben. Az igazi társadalomtudomány lényegében társadalmi élettan, vagyis a társadalmi intézmények, ill. szervezetek tana, s következésképp épen olyan pozitív tudomány, mint a biológia. Metafizikus-apriorisztikus módszer tehát aligha alkalmazható a társadalomtudományokban. Történettudomány és társadalomtudomány között a legszorosabb viszony áll fent. Ha a társadalomtudomány a társadalmi intézmények, ill. szervezetek pozitív tana, a történettudomány nem lehet egyéb, mint az elmúlt korok intézményeinek, ill. szervezeteinek tana, amolyan társadalmi paleontológia. Mindkettő csak a pozitív tapasztalati-kísérleti módszer szellemében fejleszthető, ami nem zárja ki a szabad következtetést, de megköveteli, hogy dedukciónk folytonosan alávesse magát egyrészt a tapasztalati-kísérleti, másrészt az ismeretkritikai ellenőrzésnek. Mérhetetlenül fontos a társadalmi-történelmi tudományok számára, hogy minden módszert és kategóriát, mielőtt társadalmi-történelmi síkon alkalmazzuk, szigorú ismeretkritikai felülvizsgálatnak vessük alá, mert aligha válnak be az új terepen. Ismeretkritikai óvatosság nélkül kitesszük magunkat annak, hogy

a történelmi-társadalmi tudományokban elfogadjuk a természet-tudományos okságot és szükségszerűséget, ami nagyszerűen beválhat a fizikális tudományokban, de aligha alkalmazható a társadalmi-történelmi tudományokban. Hasonlóképpen kitesszük magunkat annak, hogy logiko-metafizikai dogmák, mint amilyen a dialektika, lopóznak be a társadalmi-történelmi tudományokba, akár a történelmi materializmus, akár a szellemtörténet mezében. A történelmi folyamatban állományt, végokot, végcél, eszmei vagy elvi láncolatot keresni metafizikus előítélet. Az igazi történettudományos felfogás plurálista, empirista, s csak annyiban deduktív, amennyiben ez a deduktív módszer szigorú ismeretkritikai felülvizsgálatnak veti alá magát.

Ezek után mit szólunk Albrecht Ferenc dialektikus felfogásához, aki a feudálizmust, a liberálizmust és a modern kort egymást tagadó történelmi-dialektikai kategóriáknak tekinti? A liberálizmus szerinte lerombolta a feudálizmust, s a mi korunk a maga során lerombolja a liberálizmust. E dialektikus elvi korszakok olyan mereven állanak egymással szemben, mintahogy a tétel áll szemben az ellentéttel. Albrecht szerint a liberálizmus, mint politikai eszme, a francia forradalomban jelenik meg először, 1780-tól 1920-ig a liberálizmus szellemtörténelmi korszakában élünk, míg a világháború után új korszak nyílik meg előttünk, melynek „viharos történelme nem egyéb, mint a francia forradalom teremtette politikai, társadalmi és gazdasági rendnek a lebontása és helyébe új világrend teremtése”. – A történelem azonban nem ilyen kategórikusan egyszerű. A feudálizmust nem a liberálizmus „rombolta le”, hanem a monarchia, nem is szólva, hogy a történelmi folyamatok elemzésében egy ilyen nyers és mechanikai kategória, mint a „rombolás” vagy „lebontás” csak kevés hitelre találhat. A hűbéri anarchiából kiemelkedő királyi hatalom a hűbéri kötelekek központosítása útján megszüntette a bárók felségjogait, s azt mindinkább a királyi közigazgatásra ruházta. A monarchikus fejlődés során a feudális báróknak csupán a földjáradék maradt meg vagy legjobb esetben a földmagántulajdon, s ezzel a hűbériség lényegében már megszűnt. A liberális fejlődés átalakíthatta a hűbéri földbirtokot paraszti vagy urasági földmagántulajdonná, de a feudálizmus „lebontásával” nem kellett bajlódnia, mivel azt már régen elvégezte a monarchia. Még tarthatlanabbá válik a feudálizmus és a liberálizmus dialektikai szembeállítás, ha figyelembe vesszük azokat a szerves, történelmi kapcsolatokat, melyek a hűbériséget összekötik a szabadelvűséggel. A politikai liberálizmus csak ott jeletkezhett, ahol a monarchiának nem sikerült megsemmisítő győzelmet aratnia a hűbériség felett, vagyis a liberálizmust a legbensőségesebb fejlődési szálak fűzik a hűbéri anarchiából kiemelkedő *rendi szabadsághoz*, mely lényegében bizonyos kiegyezés a monarchia és a feudális bárók között. Ahol a monarchia a maga központosító szervezettel megsemmisítette a hűbéri szabadság minden nyomát, ott nem lehet liberálizmusról beszélni, legfeljebb forradalmiságról, s ez a leglényegesebb különbség Anglia és Franciaország politikai

fejlődése között. Amíg Angliában a bárók kiegyeztek a monarchiával, s a kiegyezés alapján magántulajdonukba kaparintották a hűbéri föld jelentékeny részét, s a királyi közigazgatás ellenőrzésére alkotmányos szerveket teremtettek, addig Franciaországban a hűbériség megsemmisítő vereséget szenvedett a monarchiával szemben, ezért furcsa a liberális eszméket Franciaországra ruházni, holott azok már jó száz évvel a francia forradalom előtt az angol élet legfontosabb tényezői voltak. A liberálizmus történelmi alapja épen az, hogy az angol monarchia csak komprimálta, de nem írtotta ki a hűbéri szabadságjogokat. Az évszázados angol politikai gyakorlat verte eszmék és vágyképek nélkül a francia forradalom egyszerűen elképzelhetetlen. A forradalmi eszmevilág lényegében az empirikus eredetű angol politikai eszmék racionalista rendszerezése. A francia forradalom nem a hűbériséget szüntette meg, hanem a központosított és abszolutista francia monarchiát, mely idővel a hűbéri csökevények melegháza lett. De Albrecht nemcsak a hűbériség és liberálizmus viszonyát ítéli meg helytelenül, hanem valósággal elvágja azokat a szerves történelmi kapcsolatokat, melyek a liberálizmust a társadalmi fejlődés egyéb síkjaihoz kötik, így nem látja azt a mély és maradandó hatást, amelyet az egyházi szervezet demokratikus szellemű átalakulása gyakorolt a politikai fejlődésre. A reformáció, ez a nagy egyházi forradalom, Európa-szerte megrendítette a kereszténység másfélezredéves hierarchiáját és helyére a szabad egyházi szervezetet léptette. A liberálizmus, mint politikai mozgalom, mélyen és szervesen gyökerezik az európai történelem leglényegesebb korszakaiban, a hűbériség és a királyság több évszázados harcában, a kereszténység évezredek szerveztét megújító reformációban, a terménygazdálkodásról a pénz- és áru gazdálkodásra való áttérésben, nem is említve a merőben szellemi mozgalmakat, mint a humanizmust és a felvilágosodást.

De ha ily súlyosan téved a feudálizmus és liberálizmus történelmi viszonyának a megítélésében, vajjon elhagyjuk-e, hogy a liberálizmus „felélte önmagát” és egy új kollektív totális korszak előtt állunk? – „A XIX. század, mely virágzásának a kora – írja Albrecht Ferenc – elmúlt visszavonhatatlanul, s korunk más vezető elvet keres. A történelemnek az a kettős, egymást kiegészítő menete, mely egyszer az individuálizmust helyezi előtérbe, most jelenleg a kollektívizmus gondolatának időszakában van. A „totális-állam” és a nemzeti és szociális – tehát kollektív érdekekkel korlátozott kapitalizmus Német- és Olaszországban, vagy a teljesen kollektív termelés Oroszországban – már egy új világberendezkedés beszédes tényei, Ubi facta loquuntur...”

A liberálizmus helytelen megítélésének a magva a liberális eszme fogalmi tisztázatlanságában rejlik. A liberálizmus nem valami totális, metafizikai érvényű eszme, mely a társadalmi történelmi létet egészében felöleli, s így önmagában is létezik. *A liberálizmus valójában csak jogeszme, sőt szorosan véve csak közjogi, politikai eszme*, melynek szárnyai alatt egy egész magánjogi rendszer él és fejlődik. Egész történelmi léte alatt a liberálizmus mindig politikai moz-

galom volt, s egyáltalán lehetetlenség liberálizmusról beszélni ott, ahol nem a maga közjogi, politikai lényegében valósult meg. Ha a liberálizmus kizárólagosan jogeszme, a „gazdasági liberálizmus” fogalmának nincsen semmi létjogosultsága, s nem több egyszerű metaforánál. A történelem ugyanis nem ismer olyan történelmi korszakot, mely a „gazdasági liberálizmus” valamennyi határozmányát magában foglalná. A gazdaságtörténelem ismeri a *szabadverseny* korszakát, de ez a korszak távolról sem esik össze pl. a *szabadkereskedelem* korszakával. Amikor a szabadkereskedelem elve győzedelmeskedik, a szabadverseny korszaka már hanyatlóban van. Az állam mind rendszeresebben avatkozik be a munkások és munkaadók viszonyába, s maguk a munkások is hatalmas szervezetekbe tömörülnek, melynek nyomása alatt a vállalkozók is kénytelenek lemondani a versenyről. Méltán kérdezhetni, melyik az igazi történelmileg meghatározható *gazdasági liberálizmus*, az-e amikor volt szabadverseny, de még nem volt szabadkereskedelem, vagy amikor már volt szabadkereskedelem, de már nem volt szabadverseny? Vagy a „gazdasági liberálizmus” kritériuma az állam tartózkodása és közömbössége a gazdasággal szemben? Csak-hogy az állam sohasem volt teljesen közömbös a gazdasággal szemben, mert pl. sohasem engedte ki a kezéből a pénz szabályozását és bizonyos mértékben a vámokat sem. Lehet beszélni történelmileg szabadversenyről, szabadkereskedelemről vagy a viszonylagos nonintervencionizmusról, de összefogni e történelmileg különböző korszakokat a „gazdasági liberálizmus” fogalmában, s ezt az államtörténelmi kategóriát egy kalap alá hozni a politikai liberálizmussal, mely szervesen összefüggő és fejlődő jogrendszer – nyilván azzal a céllal, hogy a „gazdasági liberálizmus” történetkritikailag hamis és képtelen fogalmával diszkreditáljuk a politikai liberálizmust, – történettudományosan aligha helytálló. Semmi sem bizonyítja jobban, mennyire áltörténelmi kategória az u. n. „gazdasági liberálizmus”, mint épen az, hogy bár a XIX. századvégén és a XX. század elején már mindenütt a szervezett gazdálkodás váltotta fel a szervezetlent, mégis ebben a korban szállotta meg a politikai liberálizmus a maga természetes határait, ebben a korban alakult ki a parlamentáris demokrácia, a teljes politikai jogegyenlőség. A liberálizmus távolról sem jelent szervezetlenséget, csupán bizonyos jogok érvényesülését a szervezetben. Így amikor a munkásszervezetek a munkások számára jogokat vívnak ki, e jogok a liberális jogeszme édes gyermekei, mert az igazi liberálizmus a jogok egyetemességéért, általánosságáért és egyenlőségéért küzd. Ha elfogadnók a „gazdasági liberálizmus”-t, mint történelmi kategóriát, abba a fura helyzetbe kerülnénk, hogy pl. Roosevel reformjait kénytelenek lennének „antiliberálisok”-nak minősíteni, holott nyilvánvaló, hogy e reformok az amerikai polgárok óriási többségének letelembb gazdasági jogait és szabadságait védelmek a nagy monopolista „gazdasági királyságok” oligárchikus önkényével szemben. A monopolista gazdasági hatalmak ma ugyanazt a történelmi szerepet játsszák, mint a XVII. és a XVIII. században az abszolút igényű monárchiák, következésképpen Roosevel, amikor a nagy ban-

kok és trust-ök teljhatalmát igyekeznek korlátozni, szerves és törvényes örököse az angol-amerikai szabadság legnemesebb hagyományainak.

Mihelyt tisztán áll előttünk az u. n. „gazdasági liberálizmus” történettudományos alaptalansága, azt is be kell látnunk, hogy az igazi liberálizmus, mint az európai történelemben mélyen gyökeröző jogi és politikai rend, valamint az a liberális szellem, mely egyenes örököse a humanizmusnak, a reformációnak, a felvilágosodásnak, az évezredek európai civilizáció leglényegesebb szellemi vonásainak, még távolról sem „élte fel önmagát.” Csak egy pillantást kell vetni Anglia, Franciaország és Amerika modern történelmére, hogy meggyőződjünk az ellenkezőjéről. A liberálizmus bukását csak ott lehet kimutatni, ahol *volt* liberálizmus. Oroszország 1917-ig abszolút monarchia volt, Németország 1918-ig nem ismerte a parlamentáris kormányt, hogyan lehet tehát a liberálizmus bukásáról beszélni ott, ahol sohasem is, ill. csak torzóiban létezett? Oroszország. Németország. Olaszország kollektív-totális államrendje csak hiányos politikai nevelésű nemzetek életformája, s távolról sem egy „új világberendezkedés beszédes ténye.” E fajta kormányzást már a római birodalom ismert Sulla idejében, s Franciaország két ízben is átesett rajta a bonapartizmus jegyében. A totális-államelv egyszerűen csak a cézár igénye a teljhatalomra. A történelmi viszonyok bonyolódhatnak, de a személyes uralom feltételei mindig ugyanazok maradnak.

SZENCZEI LÁSZLÓ